

Aspecte ale vorbirii românilor din Italia în romanul „Departee de țară” de Ion Nălbitoru

ELENA TRIFAN

Rezumat:

În articolul „Aspecte ale vorbirii românilor din Italia în romanul *Departee de țară* de Ion Nălbitoru am urmărit felul în care românii care muncesc în Italia reușesc să comunice cu persoane de naționalitate diferită. Am evidențiat factori lingvistici, extralingvistici, elementele nonverbale și paraverbale implicate în actul de comunicare, prezența anumitor cuvinte italienești în vorbirea românilor și am analizat cuvintele: *panettone*, *limoncello*, *badantă*.

Cuvinte-cheie: lingvistic, extralingvistic, verbal, nonverbal, paraverbal, badantă

Romanul „Departee de țară” al scriitorului Ion Nălbitoru a apărut în anul 2018 la Editura Kitcom și este inspirat dintr-unul din aspectele societății internaționale actuale, migrația forței de muncă.

Cea mai mare parte a acțiunii se petrece în Italia, care a devenit o mamă primitoare pentru străinii aflați în căutarea unui loc de muncă.

După cum se știe, cei veniți aici au probleme de adaptare economică, socială și lingvistică.

Personajele sunt români, italieni și albanezi.

Personajul principal este Florica, o țărancă din Ardeal, de vreo 40 de ani, care pleacă la muncă în Italia pentru a-și putea întreține familia.

A ales Italia în speranța că va putea învăța mai ușor limba italiană datorită asemănărilor ei cu limba română. Este convinsă că italienii o vor ajuta să învețe limba lor. Viitoarele ei cunoștințe de italiană devin sursă de amuzament pentru consătențe.

Pleacă împreună cu un grup de fete tinere, dintre care numai una avea cunoștințe sumare de limba italiană, deoarece mai muncise în Italia.

În drum spre Italia au luat o primă lecție de italiană de la șoferul care le transporta, dar care a constatat numai din învățarea câtorva cuvinte uzuale.

Ajunge să muncească pe o plantație de tutun unde are interlocutori italieni și albanezi cu care este greu să comunice, deoarece nu foloseau același cod lingvistic.

Pentru a se putea înțelege recurg la modalități de comunicare nonverbală: ridicatul din umeri, datul din cap afirmativ sau negativ, semne: „Florica dădu din umeri.” (pag. 46); „Florica dădu negativ din cap.”, pag. 55;

„Femeia îl privi nedumerită.”(pag. 46); „Zito o duse pe Florica la el acasă, îi dădu haine, o cameră unde să doarmă și-i explică, mai mult prin semne, că va locui și va mânca cu ei, până va termina adunatul tutunului.” (pag. 46)

Cuvinte precum *mercato* (piață, târg), *giovedì* (joi), *soldi* (bani) sunt învățate prin metoda „worten und sachen”: „Zito o întrebă dacă are *soldi* și scoase din buzunar o hârtie de cinci euro, ca ea să înțeleagă despre ce este vorba.” pag. 54

A înțeles ce este un *mercato* numai după ce a mers la piață: „Femeia nu pricepu ce-i acela *mercato*, așa că așteptă până în ziua respectivă.”(pag. 54); „Ajunseră într-un loc unde erau tarabe cu fructe și zarzavaturi, pește, caracatițe, mezeluri, dar și încălțăminte și îmbrăcăminte. Abia acum, Florica înțelese că era vorba despre o piață sau, mai bine zis, un fel de târg cum este în România.”(pag. 54)

Din cauza lipsei de comunicare trăiește o adevărată dramă a înstrăinării:

„Florica era singură printre străini, nu cunoștea pe nimeni, nici conaționali, nu știa nici limba, cu excepția a câtorva expresii uzuale.”(pag. 46); „Florica era tristă, fiindcă nu întâlnește până acum niciun concetățean, cu care să poată vorbi în voie. Simțea nevoia să se destăinuie.” (pag. 55)

Ajunge să lucreze ca *badantă* în casa unei bătrâne capricioase și bolnave. Comunicarea este foarte greu de realizat atât din motive lingvistice – Florica cunoaștea doar câteva cuvinte italienești, bătrâna vorbea în dialectul napoletan, cât și extralingvistice –bătrâna avea un defect de vorbire, statutul de stăpân-slugă pe care aceasta îl impune în relație cu româncă, teama acesteia că își va pierde locul de muncă.

Comunicarea dintre ele dobândește accente tragi-comice:

– Flory, tu sei stronza? (Flory, tu ești proastă?), țipă bătrâna, ridicându-se nervoasă în fund.

– Si, signora! (Da, doamnă!), rosti cu inocență Florica.

Bătrâna izbucnește într-un râs isteric, Florica zâmbește naiv și se apropie de pat.

Jignirile la adresa ei devin și mai virulente.

Elemente lexicale corelate cu cele paraverbale creează imaginea dureroasă a femeii nevoite să suporte umilințele pentru a-și păstra locul de muncă.

– Cosa non hai capito? Zingara roumena? (Ce nu ai înțeles, țigancă româncă?)

– Florica răspunde modest și umil: „Signora, io non sono zingara...” (Doamnă, eu nu sunt țigancă...)

În mod nejustificat, bătrâna devine din ce în ce mai batjocoritoare și mai acuzatoare:

– Tu sei una ladra zingara roumena!” (Tu ești o țigancă româncă hoată!)

Vorbele se înfig ca un cuțit în inima românei, dar rămâne fidelă crezului ei de a face rost de bani pentru a-și putea crește copiii, ceea ce o ajută să își stăpânească și cuvintele și gesturile de teama de a nu fi aruncată în stradă. În ceea ce privește cuvântul *roumena* forma acceptată de limba literară este *rumena*. Este posibil să fie vorba de o greșeală sau aceasta să fie forma cuvântului în dialectul napoletan care se vorbește în zonă.

Un caz interesant de comunicare cu italienii din zonă îl constituie și Jean, un bărbat român, care muncește aici împreună cu familia.

Merge la piață și reușește cu greu să comunice cu măcelarul într-un limbaj propriu, amestec de semne, cuvinte italienești, românești și franceze, fapt privit cu simpatie de soția lui: „Te prăpădești de răs dacă ești de față când conversează amândoi, fiindcă se înțeleg mai mult prin semne, prin mimică. Măcelarul vorbește dialectul napoletan, iar Jean, un amestec de italiană cu română, la care îi mai scapă câte o expresie în franceză!” (pag. 97)

Conviețuirea dintre italieni și români a făcut ca în vorbirea celor din urmă în enunțuri românești să fie folosite și cuvinte italienești:

mercato „piață” – „Mă ia săptămânal cu mașina în *mercato*, ca să facem aprovizionarea.” (pag. 125)

tabac „tutun” – „culesul *tabacului*”, „frunze de *tabac*”, „baloții de *tabac*”. În roman cuvântul „tabac” are o frecvență mult mai mare decât „tutun.”

fiesta „sărbătoare”: „Plecați în vară, după *fiesta* de Sfânta Marie.” (pag. 128); „Noi am mai făcut *feste* (sărbători)”. (pag. 97)

permis de soggiorno „permis de ședere”: „[...] reușiseră să își ia un permis de *soggiorno* pe trei luni.” (pag. 44)

passaggiare, passagiato, pasageata „plimbare” – „[...] iar ea mai schimba câte o vorbă cu câte o româncă, pe care o întâlnea tot la *passaggiare* (plimbare).” (pag. 143); „Dar Angelo n-o lăsă pe Flory acasă, ci o invită la „*una passagiato*” cu mașina.” (pag. 134); „Le făcu semn patronilor că pleacă la „*una pasageata*” la „*una famiglia di romeni*” [...]” pag. 64

Toate cele trei cuvinte italienești sunt ortografiate greșit. Formele corecte în limba italiană sunt *passaggiare* și *passaggiata*.

vongole „scoici”: „Ia și pentru copii niște *vongole* (scoici.)” (pag. 59)

Din cuvintele italienești frecvente în roman ne-au reținut atenția, în mod deosebit: „panetone”, „limoncelo”, „badantă.”

Primele două aparțin domeniului culinar, cel de-al treilea, celui social.

panetone: „Femeile strânsesă farfuriile de la sarmale, piftie și friptură și puseră prăjituri și *panetone* (cozonacul italianesc specific de Babbo Natale și Anul Nou).” (pag. 120)

În limba italiană cuvântul **panettone** este un substantiv invariabil format prin compunere din *pane* „pâine” și *Tone*, numele persoanei care a pregătit pentru prima dată un astfel de aliment.

Sensul cuvântului este cel explicat de către autor în paranteze „Cozonac italianesc care se consumă numai de Crăciun și Paște.”

În limba italiană cuvântul este ortografiat cu dublu „t”, în română numai cu unul. Este greu de spus care este cauza: necunoașterea exactă a formei italienești, greșeală de redactare, adaptare la specificul limbii române?

limoncelo: „De pe masă nu lipsi țuica românească, vinul italian, berea, dar și specialități ca whisky, *limoncelo* și, bineînțeles, șampania!” (pag. 125)

În limba italiană cuvântul **limoncello** este un substantiv invariabil care denumește o „băutură digestivă, slab alcoolică, preparată din coajă de lămâie, zahăr și alcool.”

Autorul îl explică între paranteze ca fiind „lichior de lămâie, pentru digestie”(pag. 63)

În limba italiană cuvântul se scrie cu dublu „l”, în română ese ortografiat numai cu un „l”. Să fie deja un început de adaptare la specificul limbii române sau o simplă scăpare din partea autorului?

Cuvântul **badantă** „Îngrijitoare de bătrâni în Italia „provine din substantivul italianesc *badante* care, după cum se menționează în <http://www.sapere.it/sapere/dizionari/neologismi.html>, provine din verbul *badare* „a supraveghea”, care la rândul lui provine din substantivul *badar*, *bada*, care înseamnă „santină sau cel care are grijă de o altă persoană sau de un lucru.”

În același dicționar se menționează că substantivul *badante* denumește „acele persoane, în special femei străine, care sunt angajate în casa unei familii pentru a îngriji un bătrân care nu se poate întreține singur [...]. Mai exact trebuie să îl spele, să îl îmbrace, să aibă grijă să fie în stare bună, să îl plimbe, să îi pregătească de mâncare, să îi țină companie, să aibă grijă să nu îi lipsească nimic.”

În www.dizionario.reverse.net apare atât ca substantiv feminin, cât și masculin, cu sensul „îngrijitoare/îngrijitor.”

Pe www.context.reverso.net cuvântul Italian *la badante* este tradus prin „îngrijitoare”, dar și „dădacă”, „asistentă”, „infirmieră.”

Atât în ziarul românilor din Italia, *Rotalianul* (www.rotalianul.com, 23/11/2017), cât și în articolul Silviei Dumitrache „Badanta – o nouă formă de sclavie practică în Occident” (<https://dumitrachesilvia.wordpress.com/2015/02/17/badanta-noua-forma-de-sclavie-practicata-de-occident/>) și în romanul „Departate de țară” de Ion Nălbitoru cuvântul *badantă* apare numai cu sensul de „Femeie care îngrijește bătrâni la domiciliul acestora.”

Din discuțiile pe care le-am avut cu românce care au muncit ca *badante* în Italia a reieșit că termenul *badantă* denumește numai îngrijitoarea de bătrâni și că pentru îngrijitoarea de copii este întrebuițat cuvântul *baby-sitter*.

În definiția pe care o dă în paranteze acestui cuvânt Ion Nălbitoru îi atribuie și o valoare depreciativă: „femeile munceau ca *badante* – un fel de servitoare în casă– de regulă, fără acte.” (pag. 44)

În limba italiană, din punct de vedere gramatical, cuvântul *badante* are valoare atât substantivală, cât și adjectivală. Substantivul este de genul feminin *la badante*, cât și masculin *il badante*.

În romanul „Departate de țară” cuvântul românesc *badantă* are aceleași valori de substantiv feminin *badantă*, pl. *badante*, substantiv masculin *badantul* și adjectiv „bărbatul badant”: „[...] aici i-a fost prezentată Viorica, *badanta* pe care trebuia să o înlocuiască.” (pag. 141); „Aflase de la celelalte *badante* românce că nici ele nu au o viață mai bună.” (pag. 143); „Copiii lui Angelo deciseră că Florica mai poate rămâne la tatăl lor, în camera pe care i-o rezervaseră încă o săptămână, după venirea *badantului* din România.” (pag.140); „Tânărul *badant* luă mașina lui Angelo și se deplasă în San Marco Evangelista.” (pag. 134)

Bărbatul badant îngrijește un bătrân și atribuțiile lui nu diferă cu mult de ale unei femei: „Tânărul care pleacă pentru șase luni în România gătește, face piața, are grijă împreună cu moșulică de grădină, îl plimbă cu mașina pe unde vor mușchii moșneagului.” (pag. 130)

Bărbatul badant, practicând o ocupație mai puțin obișnuită în România, este privit cu uimire de către eroina romanului: „*Bărbat badant?* Tresări Florica.” (pag. 129)

Pentru a vedea dacă aceste cuvinte sunt cunoscute de vorbitorii de limba română din țara noastră am aplicat un test unui număr de 12 persoane cu vârste cuprinse între 14 și 70 de ani.

Panetton – 4 persoane nu au auzit de el; 5 îi cunosc sensul exact; 1 subiect a dat sens aproximativ. Au fost dat și sensuri de-a dreptul hazlii.

Un subiect a recunoscut cuvântul *pane* „pâine” din structura lui și l-a definit ca „păinar”, „cosumator de pâine; denumire peiorativă atribuită

poporului român”. Tot structura fonetică a cuvântului a condus și la sensul greșit „șnițel cu ton”.

Limoncello – 2 persoane nu cunosc cuvântul; 4 au dat sensuri corecte; în rest l-au considerat sinonim cu „limonadă” datorită cuvântului bază-limon „lămâie” sau a fost denumit „băutură” fără alte trăsături distinctive.

Badantă – 3 subiecți nu cunosc cuvântul; 5 l-au definit corect; 1 subiect i-a atribuit 2 sensuri: „slugă în casă”, „îngrijitor de bătrâni,” alții au dat sensuri greșite, printre care și pe cel de „femeie care conduce, puternică” și poate că au dreptate, fiindcă numai o femeie puternică poate face o astfel de muncă și într-o țară străină. O singură persoană înainte de a da răspunsul corect l-a confundat cu *batantă*, sugerându-ne, în mod involuntar, relația de paronimie pe care acest cuvânt o dezvoltă în limba română.

În ceea ce privește perspectiva celor 3 cuvinte de a rămâne în limba română și de a se generaliza în uz, considerăm că aceasta depinde în mare măsură de împrejurări extralingvistice: importul de *panettone* și *limoncello* și consumul lor cât mai mare de către populație; continuarea ocupației de *badantă* de către femeile românce. O întrebare care se impune este dacă acest cuvânt va reuși vreodată să o denumească și pe „femeia româncă ce îngrijește bătrâni în România.”

Concluzia pe care o oferă romanul „Departee de țară” este că adaptarea lingvistică a românilor în Italia se realizează foarte greu și că ar fi necesară o inițiere în studiul limbii italiene premergătoare plecării în Italia.

Comunicarea verbală dintre români, italieni și persoane de alte naționalități cu care interacționează românii care muncesc în Italia este obstructivă uneori și de factori extralingvistici și ajutată de elemente nonverbale și paraverbale.

ABSTRACT

Key-words: linguistic, extralinguistic, verbal, nonverbal, paraverbal, badantă

The article „Language issues of Romanian from Italy in the novel *Departee de țară/Far from home* by Ion Nălbitoru” we have analyzed the way Romanians who work in Italy manage to communicate with other people of different nationalities. We have highlighted linguistic, extralinguistic factors, nonverbal and paraverbal elements involved in the communication process, the presence of certain Italian words in the speech of Romanians and we have analyzed the words: *panettone*, *limoncello*, *badantă*.